

Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği Olgusunun Toplumsal Cinsiyet ve Çocuk İşçiler Açısından Değerlendirilmesi¹

**Müge KANTAR DAVRAN², Mehmet Reşit SEVİNÇ³, Burhan ÖZALP⁴,
Gönül SEVİNÇ⁵**

Özet

Yoksulluk, topraksızlık, yüksek doğurganlık hızı, bölgelerarası gelişmişlik farkı, gelir dağılımındaki adaletsizlik, terör ve feodal toplum yapısı gibi gerek ekonomik gerekse ekonomi dışı diğer faktörler nedeniyle, her yıl binlerce kişi yaşadıkları mekânları terk ederek, tarımsal faaliyetlerde çalışmak amacıyla göç etmektedirler. Bu göç süreci sadece çalışacak olan bireyleri değil, yaşlı ve çocukları da hareketliliğe zorlayan bir süreçtir. Bu çalışmada; Adana ilinde çalışan gezici mevsimlik tarım işçileri ile ilgili bir saha araştırması yapılmıştır. Araştırma sonucunda gezici mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğunun çocuk ve kadınlardan oluştuğu, işçilerin çoğunlukla Şanlıurfa, Diyarbakır illeri ve bu illerin etrafındaki diğer illerden geldiği tespit edilmiştir. İşçilerin toplumsal ilişkileri üzerinde belirleyici unsurun feodal yapının yarattığı unsurlar olduğu ve hemen hemen tüm toplumsal alanda bu unsurların baskısının hissedildiği belirlenmiştir. Gezici mevsimlik tarım işçiliğini ortaya çıkaran nedenlerin sadece ekonomik değil sosyal, kültürel, tarihi ve politik nedenler olması, ortaya çıkaracağı sorunların asgariye indirilmesi için çok bileşenli ve bütüncül yaklaşımların geliştirilmesini gerektirmektedir.

Anahtar kelimeler: Yoksulluk, Mevsimlik Tarım İşçiliği, Toplumsal Cinsiyet, Çocuk İşçiliği, Feodal Yapı.

Evaluation of Fact that Seasonal Agricultural Labor in Turkey in Terms of Gender and Child Labor

Abstract

Because of the factors such as poverty, landlessness, high fertility rate, regional differences in development, inequality in income distribution, terror and feudal society structure, thousands of people migrate each year to work in agricultural activities. This immigration process forces not only the working people but also the elderly and children to move. In this study; a field survey was conducted on seasonal migrant workers working in Adana province. As a result of the

¹ Bu araştırma, “T. C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı /Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü” tarafından proje olarak (Proje No: TAGEM-14/AR-GE/46) desteklenmiştir. Proje 05 Ekim 2014 tarihinde başlayıp 05 Ekim 2015 tarihinde sona ermiş; Haziran 2016 tarihinde proje sonuç raporu TAGEM tarafından kabul edilerek proje kapatılmıştır.

² Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, mkantar@cu.edu.tr

³ Dr.Öğr.Üyesi, Harran Üniversitesi Bozova MYO, rsevinc@harran.edu.tr

⁴ Arş.Gör., Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, bozalp@cu.edu.tr

⁵ Öğr.Gör.Dr., Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, gsevinc@cu.edu.tr

research, it has been determined that the majority of the migrant seasonal agricultural workers are children and women, mostly workers come from Şanlıurfa, Diyarbakır their neighboring provinces. It has been determined that the decisive factor on the social relations of workers is the elements created by feudalism and that the pressure of these elements is felt in almost all social areas. Therefore, multi-component and comprehensive approaches need to be developed in order to minimize the problems that will arise because of the reasons for raising seasonal agricultural labor, not just economic but social, cultural, historical and political reasons.

Keywords: Poverty, Seasonal Agricultural Labor, Gender, Child Labor, Feudal Structure.

GİRİŞ

Emek göçü, gelişmiş ülkelerin işgücü ihtiyaçlarını resmi bir sömürü düzeni içinde yürütmelerini sağlarken gelişmekte olan ülkelerde de yoksulluk ve işsizlikle mücadele edenlere bir umut kapısı aralar gibi görünmektedir. Özellikle tarımsal yörelerde mevsimlere bağlı olarak gerçekleşen emek göçü, işgücü arzıyla talebi arasındaki açığın kapatılmasına yönelik hareketlilik olarak algılanmaktadır. Dünyada yaklaşık 90 milyon insanın mevsimlik işlerde çalışabilme umuduyla ulusal sınırların ötesine geçtiği görülmektedir. Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) "göç konusunda artık yeni bir çağa girildiğini" açıklaması da bu sürecin bir özeti olarak düşünülmektedir (FES, 2012, s. 5).

Tarım işçileri, büyüklükleri ne kadar olursa olsun başkalarına ait tarımsal işletmelerde emeklerini kiralayarak geçimlerini sağlayan kimselerdir (Kaleci, 2007, s. 1). Mevsimlik işçi, süreklilik gösteren ancak işin niteliği gereği veya doğa koşullarının gerektirdiği nedenlerle, yılın belirli dönemlerinde faaliyetine bir süre ara verilen iş yerlerinde çalışan işçilerdir (Emiroğlu, Danışoğlu & Berberoğlu, 2006, s. 515-516). Mevsimlik tarım işçileri "mahalli" ve "gezici" olmak üzere ikiye ayrılırlar. Başka bir ifadeyle mahalli işçileri "yöre içi mevsimlik tarım işçileri", gezici işçileri ise "yöre dışı mevsimlik tarım işçileri" olarak adlandırabiliriz (Özbekmezci & Sahil, 2004, s. 375-376).

Şimşek 2012 yılında yapmış olduğu bir çalışmada; dünyada 1,1 milyar tarım işgücünün olduğunu ve bunun 450 milyonunun mevsimlik tarım işçilerinin oluşturduğunu belirtmiştir (Şimşek, 2012, s. 15). ILO'nun 2017 yılı verilerine göre; dünya genelinde tarım sektöründe çalışan işçi sayısı yaklaşık 866 milyon kişi olup bunun 400 milyonu mevsimlik tarım işçilerinden oluşmaktadır (ILO, 2018).

Mevsimlik tarım işçiliği gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde varlığını koruyan bir olgudur. Kanada'da 25 – 30 bin, Amerika'da ise resmi olarak 1,5 milyon, resmi olmayan ise 3,5 milyon civarında gezici mevsimlik tarım işçisi olduğu tahmin edilmektedir. Amerika ve Kanada'da mevsimlik tarım işçisi ihtiyacı Meksika, Barbados, Jamaika, Trinidad-Tobago ve bazı Doğu Karayip ülkelerinden gelen işçiler ile sağlanmaktadır. Geçici tarım işçiliğinin yaygın olduğu Avrupa Birliği'nde (AB) 500 bini yabancı olmak üzere 4,5 milyon işçi tarım sektöründe çalışmaktadır. AB üyesi İspanya, Fransa ve İtalya gibi üye ülkelerde tarımda çalışan geçici işçilerin sayısının düzenli çalışanlardan çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Örneğin İspanya'nın güneyinde 100 ila 130 bin arasında yabancı işçi meyve toplama ve seralarda kaçak olarak çalışmaktadır (FES, 2012, s. 5- 6). Hindistan, Pakistan ve Batı Bengal'de tarımda mevsimlik işgücü göçü 1970'lerde tarımda dönüşümün ardından yoğunlaşmıştır ve ihtiyaç duyulan işgücü ülke içindeki geçici göçlerle karşılanmaktadır. Batı Bengal'in

Barddhama adlı bölgesine sadece bir sezonda 500 bin civarında mevsimlik tarım işçisinin geldiği tahmin edilmektedir (FES, 2012, s. 6-7).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2016 verilerine göre Türkiye'de yaklaşık 27 milyon istihdam edilen işgücünün %20'sini tarım işgücü oluşturmaktadır (TÜİK, 2017). Tarım sektöründe, özellikle mevsimlik işçiler oldukça ağır koşullarda çalışmaktadır. Bu işçilerin sayısı konusunda güvenilir bir istatistikî veri, ulusal düzeyde bulunmamaktadır. Tarım işlerinin özelliği gereği mevsimsel iklim koşulları, teknoloji kullanım düzeyi gibi unsurların yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktür hareketleri ve siyasi ortam da mevsimlik tarım işçilerinin sayılarında değişikliğe yol açabilmektedir (ÇSGB, 2010, s. 2).

Fındık, pamuk, çay, tütün, üzüm, havuç ve şekerpancarı tarımının yoğun olarak yapıldığı Çukurova, Karadeniz, Ege ve İç Anadolu Bölgelerine; bu bitkilerin çapa, sulama ve hasat zamanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Orta Anadolu Bölgelerinden yüz binlerce gezici ve/veya geçici tarım işçisi aileleri ile birlikte gelmektedir (Yıldırak, Gülçubuk, Gün, Olhan & Kılıç, 2002, s. 3-7). Adana, Mersin, Osmaniye ve Hatay illerini kapsayan ve tarımsal üretimin yoğun olduğu Çukurova Bölgesi, mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olarak yapıldığı önemli bölgelerden biridir. Özellikle patates, soğan, narenciye, örtü altı sebze yetiştiriciliği ve karpuz gibi birçok ürünün üretim ve hasat dönemlerinde yoğun olarak mevsimlik tarım işçisi çalıştırılmaktadır.

Feodal yapının gücünü hala koruduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da tek elde toplanan toprak mülkiyetleri, miras hukuku ile sahip olunan tarım arazilerinin küçülmesi, öz sermayenin yetersizliği, iklim koşulları ve coğrafi koşullar sebebiyle; toprak işleme maliyetlerinin yüksekliği ve bu toprakların verimsizliği durumları söz konusudur. Bunun sonucu olarak; kendi tarım işletmelerinden yeterli geliri elde edemeyen az topraklı veya topraksız aileler, geçimlerini sağlayabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere, esas yaşam alanlarına tekrar dönmek üzere, tarım işçisi olarak gitme durumunda kalmıştır. İşçiler bu yörelere mevsimlik (gezici) giderek iş aramaktadırlar. Eğer geride bırakma imkânları yok ise tüm aile fertleri ile beraber mevsimlik tarım işçiliği yapacakları ve geçici olarak ikâmet edecekleri mekânlara göç etmektedirler. Adana ili, bu işçiler için bir istasyon görevi görmektedir; işçiler önce Adana'da çalışmakta, daha sonra diğer bölgelere çalışmaya gitmektedirler. Nitekim Çınar'da (2014) Türkiye'de mevsimlik tarım işçileri üzerine yaptığı bir değerlendirmede işçiliğin Adana'da başladığına ve tüm ülkeye yayıldığına işaret etmiştir.

Mevsimlik tarım işçilerinin varlığı tarım işletmeleri açısından ucuz işgücü anlamına gelmektedir. Örgütlenmemiş olan ve her türlü çalışma koşulunu sorgusuz kabul etmek zorunda kalan işçilerle çalışan tarım işletmelerinin üretim maliyetleri düşmekte ve tarımsal faaliyetlerinin kârlılığı artmaktadır. Ayrıca elcilik sisteminin varlığıyla tarımsal işletme sahipleri işçiler ile muhatap olmamakta, ücret ve çalışma koşulları ile ilgili olarak sadece elciler ile görüşmektedirler. Gelir kaynağının riske girmesini ya da olumsuz etkilenmesini istemeyen elciler; çoğunlukla işletme sahipleri lehinde karar alabilmektedirler. Tarımsal işletme sahiplerinin ve elcilerin bu kadar güçlü olmasını sağlayan temel etmenler ise; mevsimlik tarım işçi sayısının - özellikle kadın ve çocuk işçilerin sayısının - her geçen gün artması ve bu işçilerin örgütlenememesidir.

Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmada (WB, 2007) toplumsal cinsiyet ve tarımsal işgücü açısından mevcut eğilimin, tarımsal işgücünün azalması ancak mevsimlik tarımsal kadın işgücünün artması olduğu vurgulanmıştır.

Mevsimlik tarım işçiliğinden en çok etkilenen aile bireyleri kadınlar ve çocuklardır. Tarım işçiliği ile birlikte, kadının iş yükü ve yaşamsal sorumlulukları daha da artar ve bu duruma gelinen mekândaki fiziksel altyapı eksikliklerinin ortaya çıkardığı sorunlar da eklenir. Bu ailelerde, erkeklerin çoğunun işsiz olması nedeniyle, kadın ve çocuklar çalışmak zorundadırlar ve elde etmiş oldukları gelir, ailenin bütün bir yıl içerisinde harcadıkları paranın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Nitekim Dünya Bankası tarafından yapılan çalışmada (WB, 2007) mevsimlik tarım işçiliği yapan kadınların erkelere kıyasla iş yüklerinin ağırlığı, işsizlik oranlarının yüksekliliği, ücret farklılıkları, mesleki ayrımcılığa uğradıkları, şiddet, sağlık ve güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya oldukları ve özellikle kız çocukların bu sektörde çalıştırıldığı vurgulanmıştır.

Mevsimlik tarım işçiliği birçok aile için gelir kapısı olmasına rağmen, özellikle okul çağındaki çocuklar açısından önemli sorunlar yaratmaktadır. Çukurova (Davran & Tok, 2011) ve Türkiye genelinde yapılmış araştırmaların sonuçlarına göre (Yıldırak vd., 2002) göçle gelen okul çağındaki çocukların eğitimlerine devam edemedikleri ve düşük yevmiye ile anne babalarının yanında çalışmaya başladığı saptanmıştır. Sevinç ve Sevinç (2012) tarafından Adana ilinde çalışan mevsimlik tarım işçileri ile ilgili yapılan araştırmada; çadır alanında ilköğretim çağındaki (6-15 yaş aralığı) toplam 252 çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların %52,77'si tarım işçisi olarak çalışmakta ve %92,85'i ilköğretime kayıtlı durumdadır. Okula kaydı bulunan çocukların sadece %9,4'ü okula düzenli, %14,9'u aralıklı devam ederken; %75,6'sı ise devam etmemektedir.

Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının çözülmesine yönelik 2010 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından: Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (METİP Projesi) açıklanmıştır. Açıklanan planda; ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, iş ve sosyal güvenlik koşulları itibarıyla, ülkenin uzun vadeli nitelikli işgücünü karşılamak, mevsimlik gezici tarım işçilerini kayıt altına almak, mevsimlik gezici tarım işçilerinin, özellikle çocukları olmak üzere aile üyelerinin çalışma ve sosyal hayatlarının iyileştirilmesi amaç olarak belirtilmiştir. Uygulamada norm ve standardın sağlanması, kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği sağlanması, etkin ve verimli hizmet sunulması amacıyla 24 Mart 2010 tarihinde 2010/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi (ÇSGB, 2010) yürürlüğe konulmuştur. Benzer şekilde özellikle mevsimlik tarım işçisi ailelerin okul çağındaki çocuklarının sorunlarının çözümüne yönelik olarak; Milli Eğitim Bakanlığının 20 Nisan 2011 tarihinde 5410 sayılı Genelge (MEB, 2011) yayımlanmıştır. Bu genelge ile gezici mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ailelerin çocuklarının eğitime erişimleri ve devamları hususunda; ilgili milli eğitim müdürlüklerine ve ilköğretim okulları idarecilerine bir takım sorumluluklar getirilmiştir.

Mevsimlik tarım işçiliği olgusu, hem Türkiye hem bölge için sosyo-ekonomik anlamda önemlidir. Türkiye'deki mevsimlik tarım işçilerinin sorunları çok boyutlu nitelikler taşımaktadır. Bu özelliği itibarıyla, çok sayıda kurum ve kuruluş tarafından bütünsel yaklaşımdan uzak bir biçimde, kendi görev alanlarına giren konularda mevzuat düzenlemeleri yapılması, sorunlara kökten ve bütüncül çözüm getirilmesini sağlayamamaktadır. Yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamaya konan genelge ve

yönetmeliklere rağmen mevsimlik tarım işçiliği ile ilgili olarak temel sorunlar halen varlığını korumaktadır. Konu, mevsimlik işçilikte çalışanların artan oranda kadınlardan, 18 yaş altı genç ve özellikle çocuk bireylerden oluşması nedeniyle, toplumsal cinsiyet ve çocuk işçiliği açısından oldukça önemlidir.

Bu güne kadar Türkiye’de yapılan çalışmalarda (Yıldırak vd., 2002; Özbekmezci vd., 2004; Kasımoğlu, 2006; Güreşçi, 2007; Kaleci, 2007; EĞİTİMSEN, 2007; Çetinkaya, 2008; Kalkınma Atölyesi, 2013; Geçgin, 2009; Gülçubuk, 2010; Davran vd., 2011; Akbıyık, 2011; Benek & Ökten, 2011; Şimşek & Koruk, 2009) mevsimlik tarım işçiliği açısından, sektörün sorunları, mevsimlik tarım işçiliğinin toplumsal etkileri ve çocuk işçiler gibi konular belli açılardan birçok kez incelenmiştir. Ancak mevsimlik tarım işçiliğini, toplumsal cinsiyet açısından inceleyen çalışmaların sayısı sınırlıdır. Uluslararası yapılan çalışmalar ise (Diaz-Diego & Antonio, 2012; Pelek, 2010; McLaughlin, 2010; FAO, 2011; WB, 2007; Nazneen, 2010) genellikle mevsimlik işçiliğini sosyo - ekonomik olarak ele alan, kadını tarımsal yaşamdaki rolü ve işgücü açısından inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet ile ilgili yapılan çalışmalar ise ağırlıklı olarak kadını mevsimlik işçilik açısından değil, genel olarak tarımsal faaliyetler bütününde inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinde sayıları gün geçtikçe artan kadın ve çocuk işçiler nedeniyle, Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği olgusunu toplumsal cinsiyet ve çocuk işçiler açısından incelemek ve geleceğe dönük öneriler yapmak amaçlanmıştır.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmanın ana materyalini, Türkiye’de gezici olarak mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerdeki kadın ve erkeklerden elde edilen birincil veriler oluşturmaktadır. Çalışma, mevsimlik tarım işçiliği olgusu açısından orta boy sosyolojik kuramların bir grubu olan, yapısal- fonksiyonel model ile ele alınmıştır.

Yapısal-fonksiyonel yaklaşımın en önemli temsilcisi Talcott Parsons’tur. Bu yaklaşım, modern toplum kuramları olarak ele alınmaktadır. Onun zamanındaki Amerikan sosyolojisi, deneyci ve nicelci niteliktedir. Bu eğilimlere tepki olarak Parsons, sosyolojide kuramın yerini ve işlevini vurgulamak istemiştir. Parsons, “Toplumsal sistemlerin analitik kuramı” biçiminde bir tanım getirmiştir. Bu sistemler ancak ortak değerler içerme özellikleri ile anlaşılabilir. Ona göre sosyoloji, toplumsal sistemleri, bireylerin davranışları arasındaki etkileşimler açısından inceler. O, toplumsal sistemi, aktörler, yani belirli bir toplumsal konum, statü ve rol sahibi olan kişiler arasındaki etkileşim süreçlerinin sistemi olarak tanımlar. Ayrıca, toplumsal yapıyı da aktörler arasındaki toplumsal ilişkilerin az çok kalıplaşmış bir görünümü olarak tanımlar (Tezcan, 2012, s. 36).

İşlevselci (Fonksiyonel) teoride her toplum veya toplumsal yapı mevcut değer yargısı ve norm sistemi doğrultusunda birbirleriyle işlevsel bağlantı içinde bütünleşmiş öğelerden oluşur. Dolayısıyla her öğenin bir işlevi, bir gereksinimi karşılama veya diğer öğelerle bütünleşme niteliği vardır (Oskay & Şen, 2012, s. 61). Yapısal-fonksiyonel gibi orta boy kuramlar daha çok, demografik ve ekolojik değişmeler, iç göçler, kentleşme, alt kültürler ve sapan davranışlar, toplumsal tabakalaşma, toplumsal hareketlilik gibi konularda odaklanmışlardır (Kongar, 2011, s. 157). Kadın ve erkek işçiler arasındaki

farkların ortaya konmasında ise kadın ve erkeklerden ayrı ayrı bilgi alınarak toplumsal cinsiyet analizi yapılmıştır. Toplumsal cinsiyet analizi, kadın ve erkeklerin yaşamlarındaki farklılıkları inceler; kadının sosyal ve ekonomik eşitsizliğinin nedenleriyle ilgilenir ve kadın için pozitif değişim yapmayı hedefler (Anonymous, 2015).

Birincil verilerin toplanmasında mevsimlik işçiler ile yüz yüze görüşülmüş; elde edilen veriler, hem tanımlayıcı hem de ilişki-anlam arayan istatistikler kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırma Alanının Seçimi

Adana ili mevsimlik tarım işçiliği olgusu açısından Türkiye'yi temsil edebilme özelliğine sahiptir. Bunun nedenleri:

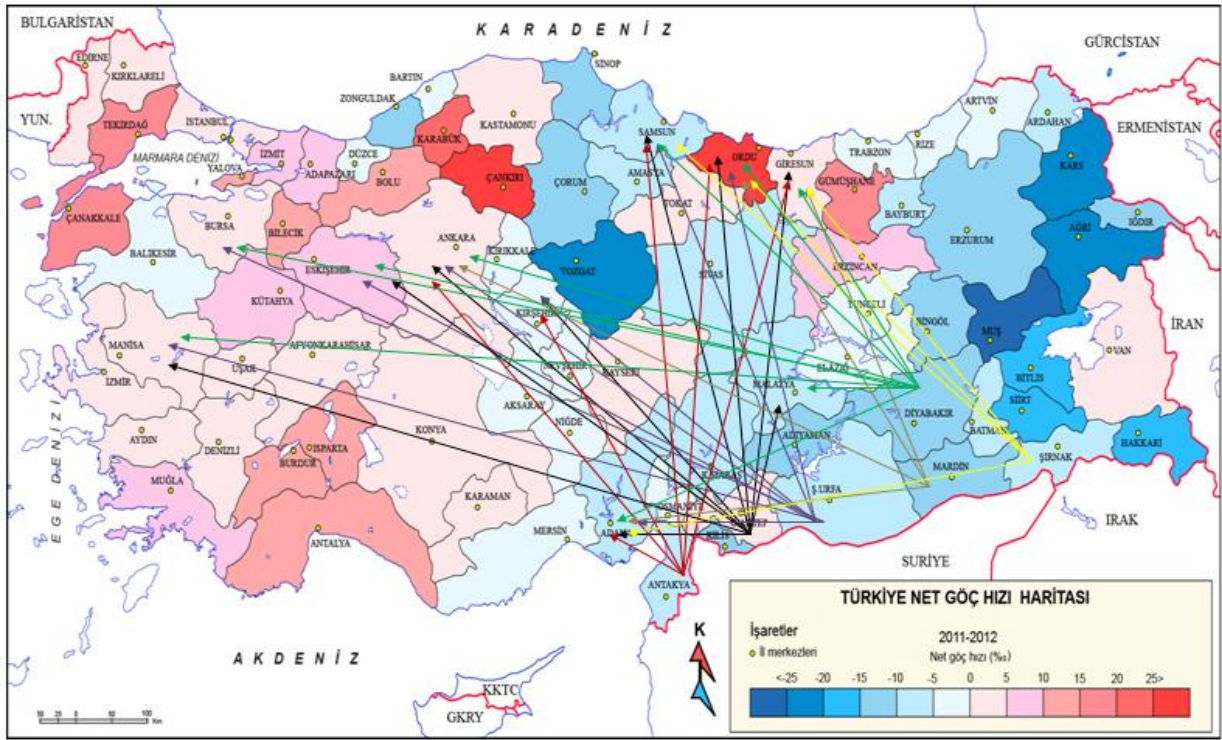
- Adana ilinde yılın yaklaşık on ayı (Şubat – Kasım) süresince tarımsal faaliyetler devam etmektedir.
- Türkiye'de turfanda ürün hasadı en erken Adana ilinde başlamaktadır ve bunun için ilk mevsimlik işçi göçü Adana'ya yapılmaktadır. İşçiler, ya yılın 10 ayı Adana'da kalarak çalışmakta ya da Mayıs ayına kadar çalıştıktan sonra ikinci ve üçüncü dönem mevsimlik iş için diğer kentlere göç ederek çalışmaya devam etmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Göç Hareketleri, Yapılan İşler, Çalışılan Ürünler ve Çalışma Süresi

Göç Sırası	Çalışılan Yer	Yapılan İş	Ürün	Çalışılan Dönem
1	Adana	Çapa, Sulama, Toplama	Sebze, Karpuz, Narenciye	Şubat-Eylül
2	Bursa	Çapa, Sulama, Toplama	Sebze	Nisan-Ağustos
2	Ankara	Çapa, Sulama, Toplama	Pancar, Soğan	Mayıs-Ekim
2	Kırşehir	Çapa, Sulama, Toplama	Pancar	Mayıs-Ekim
2	Eskişehir	Çapa, Sulama, Toplama	Pancar	Mayıs-Ekim
2	Malatya	Çapa, Sulama, Toplama	Kaysı	Haziran-Ağustos
3	Manisa	Toplama	Üzüm	Ağustos-Ekim
3	Karadeniz	Toplama	Fındık	Ağustos-Eylül
3	Şanlıurfa	Çapa, Sulama, Toplama	Pamuk	Ağustos-Ekim

- Mevsimlik tarım işçiliğinde göç hareketleri tüm Türkiye'yi kapsamaktadır ve Adana İli, Türkiye mevsimlik tarım işçiliği göç hareketinde hem ilk durak hem de sürekli bir istasyon olma işlevine sahiptir (Şekil 1). Şekil 1'de, Güney Doğu Anadolu Bölgesinden yurdun hemen her yerine göç hareketi açıkça görülmektedir ve bu göç hareketinin ilk durağı her zaman Adana İlidir. Adana ili bu açıdan, gerek ikinci ve üçüncü göç dalgasına katılacaklara gerekse Adana'da kalacaklara bir istasyon işlevi görmektedir.

Bu gerekçelere bağlı olarak araştırma alanı: Adana ili ve bu ile bağlı Ceyhan, Seyhan, Yumurtalık, Yüreğir ve Karataş ilçelerinin mevsimlik işçilerin yoğun bulunduğu köyleri olarak belirlenmiştir.

Şekil 1. Mevsimlik Tarım İşçiliği Göç Hareketleri Haritası¹

Mevsimlik tarım işçilerine uygulanacak soru formunun içeriği; yapılan ön saha araştırmalarından, ön görüşmeler ve tartışmalardan, gözlemlerden ve daha önce yapılan benzer çalışmalardan (Sevinç vd., 2017; Davran vd. 2011) faydalanılarak oluşturulmuştur. Alan çalışmaları 2014 - 2015 yılı içerisinde (Aralık - Mayıs) yapılmıştır.

Görüşme yapılan kişiler gezici mevsimlik tarım işçisi kadın ve erkeklerdir. Adana ilindeki toplam gezici mevsimlik tarım işçisi sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Adana İli Valiliği ve Kaymakamlıklar tarafından işçi sayıları tespit edilirken, kendi kurumlarına kayıtlı çadır yerleşim alanlarında bulunan (METİP kapsamındaki 64 çadır alanı) işçiler dikkate alınmaktadır. Ancak bu yerleşim alanları dışında da çok sayıda (yaklaşık 200 adet) çadır yerleşim alanları bulunmaktadır. Bu nedenle araştırma alanındaki toplam işçi sayılarının tespiti için konuyla ilgili bilgi sahibi olan kişilerle görüşülmüş ve uzun süre saha incelenmiştir. Buna göre Adana ilinde mevsimlik tarım işçisi sayısının 30 bin kişi civarında olduğu tahmin edilmiştir.

Ana kitleye ilişkin bilgi mevcut olduğunda örnek birimleri aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanmaktadır. Toplam işçi sayısının 30 bin kişi olduğu dikkate alınarak, görüşme yapılacak işçi sayısı aşağıdaki formül kullanılarak tespit edilmiştir (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2014, s. 55).

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2 \cdot (N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q}$$

¹ Orijinal harita üzerindeki mevsimlik tarım işçiliği göç güzergâhları araştırmacılar tarafından çizilmiştir. Haritanın Kaynağı: <http://cografyaharita.com/haritalarim/4aturkiye-2012-net-goc-hizi-haritasi.png>

Söz konusu formülde;

n: örnekleme alınacak birey sayısı,

N: hedef kitledeki birey sayısı,

p: incelenen olayın görülüş sıklığı (ana kitle içinde gerçekleşme olasılığı),

q: incelenen olayın görülmemiş sıklığı (ana kitle içinde gerçekleşmeme olasılığı),

t: belirli bir anlamlılık düzeyinde t tablosuna göre bulunan teorik değer (%95 güven aralığına karşılık gelen t değeri = 1,96),

d: olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen örnekleme hatasıdır

Bu çalışmada; d = 0,05 anlamlılık düzeyinde $\pm$ % 5'lik örnekleme hatası dikkate alındığında 30.000 işçi varsayımında; örneklem büyüklüğü 380 işçi olarak hesaplanmıştır.

Araştırma alanında görüşülecek işçi sayısı hesaplandıktan sonra, toplam işçi sayısının ilçelere dağılımı dikkate alınarak, ilçelere göre görüşülecek işçi sayısı belirlenmiştir. Buna göre araştırma alanında tesadüfi olarak 218 kadın, 162 erkek olmak üzere toplam 380 işçi ile görüşülmüştür.

BULGULAR ve TARTIŞMA

İşçilerin Sosyo – Demografik Özellikleri

Araştırma alanında görüşme yapılan işçilerin tamamı çalışma süresince çadırlarda yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Çadırda kalan ortalama birey sayısı 6'dır. Araştırma alanındaki 85 çadırda toplam 501 kişi yaşamaktadır. Bazı çadırlarda birden fazla aile yaşamakta olup (evli çocuk ve torunlar ile beraber) 85 çadırda 102 ailenin barındığı tespit edilmiştir. Çadırda kalanların %75,8'i (380 kişi) tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Görüşme yapılan bireylerde işçi olarak çalışan bu 380 kişidir. Çalışmayanlar (%24,2) çoğunlukla yaşlı, çocuklara bakmak zorunda olan kadınlar ve çok küçük yaşta çocuklardır. Görüşülen işçilerin %57,4'ü (218 kişi) kadın ve %42,6'sı (162 kişi) erkektir. Tarım sektöründe kadın istihdamı yoğunluğu genel bir özellik olup, bu durum kendini mevsimlik tarım işçiliğinde de göstermektedir. Nitekim Şahinli ve Şahbaz (2013) da kırsal kadınının tarım dışında iş olanağının çok az olduğunu vurgulamışlardır.

Kadınların büyük bir çoğunluğu (%90,8; 198 kişi) ikinci bir işte çalışmazken, erkeklerde çalışmayanların oranı daha azdır (%53,4; 87 kişi). Bu durum kadın işçilerin memleketlerinde çalışmadıklarını ama mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştıklarının göstergesidir. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bölge kültürünün bir sonucudur.

Görüşülen işçilerin daimi yaşam yerlerinin çoğunlukla Şanlıurfa (%33,2; 126 kişi) ve Diyarbakır (%21,1; 80 kişi) illeri olduğu saptanmıştır. Diğer iller Hatay, Şırnak, Gaziantep, Kahramanmaraş, Mardin ve Adıyaman'dır. Mevsimlik tarım işçisi 102 ailenin %60,7'si (62 aile) daha önce göç etmiş ve bu göç edenlerin %56,4'ü(35 aile) birden fazla göç olayına katılmıştır.

İşçilerin yaş ortalaması erkeklerde 28,0, kadınlarda ise 18,3 olarak bulunmuştur. En küçük işçi yaşı 9, en büyük işçi yaşı ise 58'dir. Kadın işçiler içerisinde 18 yaşın altında olanların oranı (%69,5; 151 kişi), erkek işçilere göre (%30,5; 66 kişi) oldukça yüksektir. On beş yaş altında olan kadın işçilerin oranı %54,6; erkek işçilerin ise %29,6'dır. Bu durum

gezici mevsimlik tarım işçiliğinde “kadın ve çocuk işçiliği” olgusunun yoğun olarak bulunduğunu göstermektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Mevsimlik İşçilerin Cinsiyete ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
9 – 15	119	54,6	48	29,6	167	44,0
16 – 18	32	14,6	18	11,1	50	13,1
19 – 28	35	16,1	21	13,0	56	14,8
29 – 38	18	8,3	28	17,3	46	12,1
39 – 48	12	5,5	36	22,2	48	12,6
49 – 58	2	0,9	11	6,8	13	3,4
Toplam	218	100,0	162	100,0	380	100,0
Ortalama	18,3		28,0		22,4	

İşçi ailelerinin %57,6’sı (49 aile) geniş aile yapısına sahiptir. İşçilerin çoğunluğu (%69,2; 263 kişi) bekâr, %26,6’sı (101 kişi) ise evlidir. Ancak kadınlar içerisinde bekâr olanların oranı (%80,3; 175 kişi) erkeklere göre (%54,3; 88 kişi) daha fazladır. İşçilerin ortalama ilk evlilik yaşı 20,5’dir. İlk evlilik yaşı ortalamaları bakımından kadın işçiler ile erkek işçiler arasında önemli farklılık bulunmaktadır. Kadın işçilerin ortalama ilk evlilik yaşları 15,9 iken, erkek işçilerin 23,1’dir. Tablo 3’de cinsiyete göre ilk evlilik yaşı ortalamalarının karşılaştırılması (bağımsız örnekler T testi) testinin sonuçları verilmiştir. Kadın işçilerin ortalama ilk evlilik yaşı ($\bar{X}=15,91$, $sd=1,925$, $N=43$), erkek işçilerin ortalama ilk evlilik yaşından ($\bar{X}=23,19$, $sd=3,809$, $N=74$) istatistiksel açıdan da anlamlı olarak farklıdır ($t(113,245)=-13,709$, $p=0,000$; Tablo 3).

Tablo 3. Cinsiyete Göre İlk Evlilik Yaşı Ortalamalarının Karşılaştırılması

t	Serbestlik Derecesi	Bağımsız Örneklem T Testi			95% Güven Aralığı		
		Anlamlılık Düzeyi (2-Yönlü)	Ortalama Fark	Standart Hata Farkı	Alt	Üst	
İlk Evlilik Yaşı	-13,709	113,0245	0,000	-7,282	0,531	-8,335	-6,230

TÜİK verilerine göre Türkiye’de kadınların ortalama ilk evlilik yaşı 23,6, erkeklerin ise 26,8’dir (TÜİK, 2015a). Araştırma alanındaki işçilerin cinsiyete göre ortalama ilk evlilik yaşları Türkiye ortalamalarından daha düşüktür.

Kadın işçilerin ortalama evlilik yaşı ile Türkiye genelindeki kadınlarının ortalama evlilik yaşı arasında önemli derecede fark vardır. Yüzde 95 güven aralığında anlamlılık düzeyi (2-yönlü) 0,05’den küçüktür ($p=0,00$). Araştırma alanındaki aile bireylerinden evli kadınların ilk evlilik yaşı ortalaması, Türkiye genelindeki kadınların ortalama ilk evlilik yaşına göre 7,6 yaş daha düşüktür ve bu durum istatistiki açıdan da anlamlıdır ($t=-26,207$, $df=42$, $p<0,05$; Tablo 4).

Tablo 4. Kadınların İlk Evlilik Yaşının, Türkiye Ortalamasıyla Karşılaştırılması

Tek Örnek T Testi						
Test Value = 23,6						
t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi (2-Yönlü)	Ortalama Fark	95% Güven Aralığı		
				Alt	Üst	
İlk Evlilik Yaşı	-26,207	42	,000	-7,693	-8,29	-7,10

Erkek işçilerin ortalama ilk evlilik yaşı ile Türkiye genelindeki erkeklerin ortalama ilk evlilik yaşı arasında da fark vardır. Yüzde 95 güven aralığında anlamlılık düzeyi (2-yönlü) 0,05'den küçüktür (p=0,00). Araştırma alanındaki aile bireylerinden evli erkeklerin ortalama ilk evlilik yaşı, Türkiye genelindeki erkeklerin ortalama ilk evlilik yaşlarına göre 3,6 yaş daha düşüktür ve bu durum istatistiki açıdan da anlamlıdır (t=-8,154, df=73, p<0,05; Tablo 5).

Tablo 5. Erkeklerin İlk Evlilik Yaşının Türkiye Ortalamasıyla Karşılaştırılması

Tek Örnek T Testi						
Test Value = 26,8						
t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi (2-Yönlü)	Ortalama Fark	95% Güven Aralığı		
				Alt	Üst	
İlk Evlilik Yaşı	-8,154	73	,000	-3,611	-4,49	-2,73

Eşler arasındaki yaş farkının yüksek olması ve kadının ilk evlilik yaşının erkeğe göre düşük olması Güneydoğu Anadolu Bölgesinde karşılaşılan genel bir durumdur. Kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesinin altında yatan en önemli sebep; erkeğin ailesinin (özellikle erkeğin annesinin) küçük yaşta kız çocuğu olarak gelinin ailenin kültürüne, alışkanlıklarına ve sosyal ilişkilerine daha kolay uyum sağlaması isteğidir. Diğer taraftan erkeğin yaşlılığında kadının zorlanmadan hizmet edebilmesi için erkekten en az 10-15 yaş küçük olması beklenmektedir. Küçük yaşta ve kendilerinden 10-15 yaş büyük erkeklerle evlenen kadınlar, çocukları için de aynı geleneği devam ettirme çabası içerisindeyler. Bu döngü kırsal kadınların yoksulluğunu devam ettiren ve çevrelerine bağımlı hale getiren bir süreçtir (Davran & Sevinç, 2013, s. 415-416).

Araştırma alanındaki hane halkı bireylerinin evliliklerinde akraba evliliği oranı (%54,7), Türkiye rakamlarından (%20,9; TÜİK, 2015a) yaklaşık 2,6 kat yüksektir. Kadın işçilerin %84,1'i resmi nikâhli iken, erkek işçilerin %98,2'si resmi nikâhlidir. Resmi nikâhı olmayan kadınların çoğunluğu ikinci eş (kuma) statüsündedir.

Araştırma alanındaki ailelerin ortalama çocuk sayısı 4 olarak saptanmıştır. Ancak 18 yaşın altındaki işçi sayısının yoğunluğu ve bekâr işçi sayısının fazlalığı dikkate alındığında, ortalama çocuk sayısının yüksek olduğu görülmektedir. İşçilerin bir önceki kuşağının (aile reislerinin anne ve babaları) ortalama çocuk sayısı ise 10 olarak hesaplanmıştır. Çocuk sayısı işçi ailelerde kadın ve erkek açısından farklı önemlere sahiptir. Kadın için çocuk sayısı (özellikle erkek çocuk); toplumsal statü ve itibar göstergesidir. Aynı zamanda kalabalık aile içerisinde doğurganlığı yüksek olan kadının saygınlığının artacağı düşünülmektedir. Erkek için çocuk sayısı; hem ekonomik yönden

hem de toplumsal yönden gücün simgesidir. Çocuk çalışabilecek yaşa gelmesiyle eve gelir sağlayan bir birey olmakla beraber, ailenin güvenliğini arttıran bir birey de olur.

İşçilerin %5,5'i (21 kişi) okuma yazma bilmemektedir. Kadın işçilerin %9,2'si, erkek işçilerin ise %0,6'sı okuma yazma bilmemektedir. Kadın işçiler çoğunlukla ilköğretim mezunu veya öğrencisidir (Tablo 6).

Tablo 6. Mevsimlik İşçilerin Eğitim Düzeylerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar değil	20	9,1	1	0,6	21	5,5
Okuryazar	7	3,2	27	16,7	34	8,9
İlköğretim öğrencisi	81	37,2	22	13,6	103	27,1
İlkokul mezunu	102	46,8	48	29,6	150	39,5
Ortaokul mezunu	0	0,0	14	8,6	14	3,7
Lise öğrencisi	3	1,4	4	2,5	7	1,8
Lise mezunu	3	1,4	41	25,3	44	11,7
Üniversite öğrencisi	2	0,9	3	1,9	5	1,3
Üniversite mezunu	0	0,0	2	1,2	2	0,5
Toplam	218	100,0	162	100,0	380	100,0

İşçilerin cinsiyeti ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını ortaya koyabilmek için Ki-kare testi yapılmıştır. Ki-kare testinin anlamlı olabilmesi için (5 ten küçük değere sahip olan hücre sayısının azaltılabilmesi) öğrenci durumunda olan işçilerin en son mezuniyet durumları dikkate alınarak, öğrenci olan işçiler bu gruba dahil edilmiş ve yeni cinsiyete göre eğitim düzeyi tablosu elde edilmiştir. Ki-kare testi sonucunda; işçilerin cinsiyeti ile eğitim düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). İşçilerin eğitim düzeyleri, işçilerin cinsiyetlerinden bağımsız değildir (Tablo 7).

Tablo 7. Cinsiyet ve Eğitim Düzeyi Ki- Kare Testi

Ki - Kare Testi			
	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi (2-Yönlü)
Pearson Chi-Square	85,083 ^a	5	,000
Likelihood Ratio	94,222	5	,000
Linear-by-Linear Association	64,215	1	,000
N of Valid Cases	380		

a. 2 hücrede (16,7%) beklenen değer 5'in altındadır. Beklenen minimum sayı 0,85.

İşçilerinin Ekonomik Özellikleri

Mevsimlik tarım işçilerine kendilerine göre bu işi yapma nedenleri açık uçlu olarak sorulmuş ve bu nedenleri önem sırasına göre belirtmeleri istenmiştir. Verilen cevaplar beş başlık altında ve dört önem sırasına toplanıp, her işçinin önem sırasına göre verdiği cevaplar, en önemli neden seçeneğine bir, en az önemli neden seçeneğine dört vermek koşulu ile değerlendirilmeye alınmıştır. Alınan cevapların tercih dağılımı ve indeks sıralaması Tablo 8'de verilmiştir. İşçiler mevsimlik tarım işçiliği yapmalarının en önemli nedeninin "uygulanan devlet politikaları" olduğunu belirtmişlerdir. "Uygulanan devlet politikaları" nedeni; hem açık uçlu soruya verilen cevapta, hem de indekse dayalı derecelendirmede ilk sırada yer almaktadır (Tablo 8).

Tablo 8. Önem Sırasına Göre İşçilerin Mevsimlik Tarım İşçiliği Yapma Nedenleri

İşçilere Göre Bu İş Yapma Nedenleri	1. Tercih	2. Tercih	3. Tercih	4. Tercih	İndeks	Derece
Devlet politikası	173	30	6	75	551	1
Sermayesizlik	39	111	54	40	583	2
Yoksulluk	73	141	74	25	677	3
Eğitimsizlik	87	62	103	82	848	4
Çaresizlik	8	36	143	158	1141	5

Mevsimlik tarım işçiliği yapma nedenlerinin cinsiyete göre dağılımı yapıldığında (sadece 1. tercih); kadın işçiler mevsimlik tarım işçiliği yapmalarını, devletin uygulamış olduğu politikalara (%52,8) ve eğitimsizliğe (%25,2) bağlarken; erkek işçiler politika (%35,8) ve yoksulluğu (%24,7) neden göstermişlerdir (Tablo 9).

Tablo 9. İşçilere Göre Mevsimlik Tarım İşçiliği Yapma Nedenleri

Nedenler	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Devlet Politikası	115	52,8	58	35,8	173	45,5
Eğitimsizlik	55	25,2	32	19,8	87	22,9
Yoksulluk	33	15,1	40	24,7	73	19,2
Sermayesizlik	10	4,6	29	17,9	39	10,3
Çaresizlik	5	2,3	3	1,9	8	2,1
Toplam	218	100,0	162	100,0	380	100,0

İşçiler “devlet politikası” seçeneği ile öncelikli olarak geldikleri bölgede istihdama dayalı devlet yatırımlarının yetersizliğini belirtmişlerdir. İşçilerin beklentisi yoksullukla mücadele ile ilgili daha etkin politikaların yürütülmesi ve devletin kendilerine kucak açmasıdır. Kadın işçilerin bu konudaki beklentileri erkek işçilere göre daha üst seviyededir (Kadın işçiler %52,8; erkek işçiler %35,8).

İşçilerin cinsiyeti ile mevsimlik tarım işçiliği yapma nedenlerine bakışları ile ilgili anlamlı farklılığın olup olmadığını ortaya koyabilmek için Ki-kare testi yapılmıştır. Ki-kare testi sonucunda; işçilerin cinsiyeti ile mevsimlik tarım işçiliği yapma nedenlerine bakışları arasında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). İşçilerin mevsimlik tarım işçiliği yapma nedenlerine bakışları, işçilerin cinsiyetlerinden bağımsız değildir (Tablo 10).

Tablo 10. Cinsiyet ve Mevsimlik Tarım İşçiliği Yapma Nedeni Ki-Kare Testi

Ki - Kare Testi			
	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi (2-Yönlü)
Pearson Chi-Square	27,636 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	27,847	4	,000
Linear-by-Linear Association	3,930	1	,047
N of Valid Cases	380		

a. 2 hücrede (20%) beklenen değer 5'in altındadır. Beklenen minimum sayı 3,41.

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ortalama yıllık hane gelirleri (tüm ekonomik faaliyetler dâhil) yaklaşık 18.275 TL, ortalama aylık hane gelirleri ise 1.523 TL'dir. Ortalama hane halkı sayısının 7,4 olması dolayısıyla, mevsimlik tarım işçilerinin hanelerinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir 205 TL'dir.

TÜRK-İŞ'in yaptığı (2016) açlık ve yoksulluk sınırı araştırmasına göre, dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 1.432,17 TL; gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamaların toplam tutarı ise (yoksulluk sınırı) 4.665,04 TL olarak açıklanmıştır. Dolayısıyla araştırma alanındaki işçiler, hane sayılarının yüksekliği de dikkate alındığında, açlık sınırında yaşamaktadırlar. İşçilerin tamamına yakını (%99,0; 376 kişi) elde ettikleri gelirden tasarruf yapamadıklarını belirtmiştir. Bunun temel nedeni işçiler tarafından, elde edilen gelirin çok düşük, giderlerin yüksek ve ailelerin kalabalık olmasıdır. Memleketlerinde yapılan tarımsal faaliyetler dolayısıyla sadece 9 aile ortalama 2.570 TL yıllık ek gelir elde etmektedir.

Araştırma alanında görüşme yapılan ailelerin (85 çadırdaki kalan) %26,4'ü arazi sahibi olup, sahip oldukları ortalama arazi varlığı 25,3 dekadır. Bu ailelerin %68,0'ı kan davası, yüksek maliyet, mirasa el konulması vb. sebeplerle arazilerini işleyememektedirler. Araştırma alanında arazisi olmasına rağmen arazisini işleyemeyen ailelerden 5'inin (Şanlıurfa'da 4, Diyarbakır'da 1 aile) aile reisi kadın olup; bu kadınların resmi olarak arazileri bulunmasına rağmen, o arazilerin işlenmesi konusunda tasarruf yetkileri bulunmamaktadır. Bu arazilerin işlenmesi dul olan kadınların ağabeyleri, erkek çocukları veya kocasının erkek kardeşleri (kayın) tarafından yapılmaktadır.

Güneydoğu'nun kırsal alanlarında feodal yapının etkisiyle toplumsal düzeni sağlamada hukuk kuralları değil, dini kurallar ve aşiret sisteminin doğurduğu adetlerin ve töre kurallarının etkisi vardır. Özellikle miras konularında da bu kurallar uygulanmaktadır. Bölgede kadınlara mirastan pay verilmemektedir. Sonuç olarak kadının miras hakkını kullanamamasında mirasa konu olabilecek mal varlığının olmaması değil, bölgelerin sosyo-kültürel yapılanması etkili olmaktadır. Türkiye'de çok düşük olan ortalama tarımsal işletme genişliğinin (6,1 hektar), Güneydoğu Anadolu Projesi alanında ortalama 10,48 hektara yükselmesinin (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2017) nedenleri arasında bu yapının etkisi de bulunmaktadır.

İşçi ailelerinden 34 tanesinin kendi evi, 23 tanesinin ise özel arabası bulunmaktadır. Evlerin ortalama değeri 54.820 TL, araçların ortalama değeri ise 14.214 TL'dir.

Araştırma alanındaki 102 ailenin %95,0'ı (97 aile) borçlu olup; hane başına ortalama borç tutarı 11.215,60 TL'dir. Ailelerin %81,0'ı (93 aile) çocukları için Kaymakamlıklar tarafından çocuk başına 30 ila 60 TL arasında değişen yardımlar almaktadırlar.

İşçilerin Yaşam Koşulları

İşçiler Adana iline Ocak ayının sonlarında gelmeye başlamaktadırlar. Yoğun olarak geline dönem ise Mart ile Nisan aylarıdır. İşçilerin Adana'da kaldıkları süre ortalama 7 aydır. İşçilerin %77,6'sı (295 kişi) Adana'da çalıştıktan sonra, diğer illere de tarım işçisi olarak çalışmaya gitmektedir.

METİP alanları; periyodik olarak çöplerin toplandığı, fosseptik tanklarının çekildiği veya atık su altyapısının hazır bulunduğu, haşere ve sinek için alan ilaçlamalarının uygulandığı, sağlık taraması, bebek ve çocukların aşılarının takip edildiği alanlardır. Oluşturulan METİP alanlarının tamamına yakını hizmetlerin ulaştırılması

konusunda uygun ve yeterli alanlardır. METİP alanı dışındaki çadır alanlarında bu hizmetler bulunmamakta; özellikle çocuklar eğitim sisteminden uzak kalmaktadır. Çadırdaki yaşam konusunda işçilerin ciddi anlamda sorun yaşadığı hususlardan biri elektrik ve temiz su konusudur.

İşçilerin %92,9'unun (353 kişi) hiçbir sağlık güvencesi olmayıp, sadece %7,1'inin (27 kişi) SGK kaydının bulunduğu tespit edilmiştir.

İşçilerin Çalışma Koşulları

Tarım işçiliğinde tarlada ya da bahçede; çapalama, sulama, ilaçlama, budama, toplama, kasalama, taşıma ve getir-götür gibi birçok iş bulunmaktadır. İşçiler arasında cinsiyete ve yaşa göre profesyonel bir işbölümü bulunmamaktadır. Ancak bazı işlerin yapılmasında cinsiyete ve yaşa göre basit bir işbölümü uygulanmaktadır. Mesela kasalama işlerini sadece kadınlar yaparken, basit olan toplama ve getir-götür işleri çocuklar tarafından yapılmaktadır. Ağır olan taşıma işleri ise yetişkin erkek işçiler tarafından yapılmaktadır. Ancak kasalama işi yapan kadınların bazı dönemlerde işletmede toplama, ya da taşıma işlerini de yapabildiği tespit edilmiştir.

İşçiler sabahın ilk saatlerinde çalışmaya başlayıp, akşamın ilk saatlerinde işi bırakmakta ve günde yaklaşık 12 saat çalışmaktadırlar. Gün içerisinde otuz dakikalık bir yemek ve 10'ar dakikalık iki çay molası almakta; yağmur olmadığı sürece haftanın her günü çalışmaya devam etmektedirler. Haftalık ve aylık izin gibi bir düzenleme olmayıp, çalışılmayan günler tamamen hava şartlarına, toprağın yapısına (çamur, su vb.) ve ürünün yetiştirme sürecine bağlıdır.

Çalışma saatleri konusunda ciddi sorun yaşayanlar kadın işçilerdir. Çünkü kadınların işi sadece tarlada değil çadırdaki da yaşamsal faaliyetler (yemek, çamaşır, çocuk bakımı vb.) ile devam etmektedir. Dolayısıyla kadınların çalışma süresi günlük 12 saatin oldukça üstündedir.

Hem tarlada hem de bahçede çalışılan ürünlerde en düşük ücret kasalama, paketleme yapan işçilere verilmektedir ve bu işleri çoğunlukla kadınlar yapmaktadır. En yüksek ücret ise taşıma işine verilmekte olup, bu işi de çoğunlukla yetişkin erkekler yapmakla beraber bazen kadınlarda yapabilmektedir. Önceki yıllarda cinsiyete göre işçilik ücretlerinde ciddi farklar bulunurken, son yıllarda ücret ile ilgili bu makas gittikçe daralmıştır. Çünkü araştırma alanında çalışanların çoğunluğu kadın ve çocuklardır.

TÜİK tarımsal işletmelerde ücret yapısı ile ilgili yapmış olduğu araştırmada mevsimlik işçilerin günlük ücretini 2015 yılı için 52 TL, 2014 yılı için 48 TL olarak hesaplamıştır (TÜİK, 2015b). Elciler ile yapılan görüşmelerde, Ücret Belirleme Komisyonunun Adana ilinde günlük ücretleri 2013 yılı için 40 TL olarak belirlediği tespit edilmiştir. Ancak 2014 ve 2015 yılında yapılan saha çalışmalarında, araştırma alanındaki işçilerin ortalama ücretinin 31,2 TL olduğu hesaplanmıştır. Erkek işçilerin ortalama ücreti 31,6 TL olurken, kadın işçilerin ücreti erkeklere göre biraz daha düşerek 30,8 TL olmaktadır. İşçilerin ücretleri hem Ücret Belirleme Komisyonunun, hem de TÜİK'in araştırma sonucundaki ortalama ücretlerden düşüktür. Araştırma alanındaki ücretlendirme sisteminde; yaşı küçük olanların yetişkinlere göre, kadınların ise erkeklere göre daha düşük ücret aldıkları tespit edilmiştir.

Gezici mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğunun sözleşmesi yoktur ve araştırma alanında sözleşmesi bulunan işçilerin oranı %4,2'dir (16 kişi). Sözleşme elci ve işçiler arasında imza karşılığı düzenlenmektedir¹.

Mevsimlik Tarım İşçiliğine Başlama Biçimleri

İşçilerin çoğunluğu (%81,1; 308 kişi) mevsimlik tarım işçiliğine anne-babaları aracılığı ile başlamışlardır. Bu oran kadın işçilerde %88,5, erkek işçilerde ise %71,0'dır.

Mevsimlik tarım işçiliğine başlamada ortalama yaş 12.57 olup; kadınlarda 11,5 (218 kişi); erkeklerde ise 13,9'dur (162 kişi). İşçilerin ebeveynlerinin mevsimlik tarım işçiliğine başlama yaşları ise ortalama 19,6 olup; işçilerin annelerinde 20,8 ve babalarında 19,4'dür.

Tablo 11. Yaş Grubuna Göre Ortalama Mevsimlik Tarım İşçiliğine Başlama Yaşı

Yas Grubu	Ortalama	N	Standart Sapma
≤18	9,81	217	0,745
19-28	12,34	56	2,811
29-38	15,59	46	5,568
39-48	19,81	48	6,853
49-58	22,15	13	7,493
Toplam	12,57	380	5,294

Araştırmada, yaş grubu yükseldikçe ortalama işe başlama yaşının yükseldiği ve işçiler içerisinde büyük bir yoğunluğa sahip olan 18 yaşın altındaki işçilerin ortalama işe başlama yaşlarının 9,8 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 11). Yaş gruplarına göre ortalama işe başlama yaşları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılığın olup olmadığının tespiti için tek yönlü varyans testi (One Way Anova) yapılmıştır (Tablo 12). ANOVA testi sonucuna göre yaş grupları arasında, ortalama işe başlama yaşı değişkeni açısından, istatistiksel olarak anlamlı farklılık ($p=0,00<0,05$) bulunmaktadır.

Tablo 12. Yaş Gruplarına Göre Ortalama İşe Başlama Yaşı Farklılığı Testi

ANOVA					
	Karele Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar Arasında	5790,774	4	1447,693	112,385	,000
Gruplar İçinde	4830,582	375	12,882		
Toplam	10621,355	379			

İşçilerin yaşları ile mevsimlik tarım işçiliğine başlama yaşı arasındaki ilişki düzeyinin tespit edilebilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda ($r(380)=0,727$ ve $p=0,000$) işçilerin yaşı ile işe başlama yaşları arasında aynı yönlü güçlü bir ilişki bulunmuştur. İşçilerin yaşı yükseldikçe işe başlama yaşı da yükselmektedir (Tablo 13).

¹Mevsimlik tarım işçiliğinde, işçiler ile işverenler/elciler arasındaki iş ilişkisi Borçlar Kanunu'na tabi olan "Mevsimlik Tarım İşi Sözleşmesi" ile yürütülmektedir. Bu sözleşmeler düzenlendikten sonra elci tarafından İŞKUR İl Müdürlüğü'ne gönderilmektedir. Bu uygulama işçileri sadece kayıt altına almakta, işçilerin sosyal güvenlik kaydı ile ilgili olarak yasal bir düzenleme ve sorumluluk getirmemektedir. İşçiler hem vergi hem de sosyal güvenlik primi ödememek için kayıt altına alınmak istememekte, elci/işveren ise yasal sorumluluklar ve maddi yaptırımlarla karşılaşmamak için işçileri kayıt altına almamaktadır.

Tablo 13. İşçilerin Yaşı ile İşe Başlama Yaşı Arasındaki İlişki (Korelasyon Analizi)

Korelasyon			
		Yaş	İşe Başlama Yaşı
Yaş	Pearson Korelasyon	1	,727*
	Anlamlılık Düzeyi (2-Yönlü)		,000
	N	380	380

*. Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (2-Yönlü).

Yapılan ANOVA testi ve Korelasyon analizi, işçilerin işe başlama yaşlarının bir önceki kuşaklarına göre her geçen gün düştüğünü ve günümüzde mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçiliği olgusunun var olduğunu göstermektedir.

İşçiler ve Toplumsal Cinsiyet Yapılanması

Kadın ve erkeğin aile içerisindeki en önemli rolleri

Toplumsal cinsiyet rolleri bireyin zihin ve benlik süreçlerini etkileyen en önemli araçsal semboller bütünüdür (Sankır, 2010, s. 2).

Kadınların %86,7'si (189 kişi) erkeğin aile içerisinde en önemli rolünün ailenin geçimini sağlamak, %13,3'ü ise (29 kişi) aileyi korumak olduğunu belirtmiştir. Erkeklerde bu oranlar sırasıyla %84,6 (137 kişi) ve %4,9'dur (8 kişi). Erkekler tarafından, kadınlardan farklı olarak aile şerefi ve namusunu koruma rolü de belirtilmiştir (%10,5; 17 kişi).

Kadınların aile içerisinde en önemli rolleri ise kadın işçiler tarafından, aile fertlerinin (çocuk, eş, anne, baba vb.) bakımı (%80,7; 176 kişi) ve ev işi (%19,3; 42 kişi) olarak belirtilmiştir. Erkeklerde bu oranlar sırasıyla %71,6 (116 kişi) ve %24,1'dir (39 kişi). Yine erkekler tarafından kadınlardan farklı olarak aile içinde huzuru sağlama rolü de belirtilmiştir (%4,3;7 kişi).

Kadınların çalışmaları ile ilgili düşünceler

Kadın işçilerin %67,4'ü (147 kişi) erkeklerin ise %73,5'i (119 kişi) kadınların ücretli bir işte çalışmasına karşıdır. İşçiler, kadınların çalışmalarını istememe nedeni olarak, kadının toplumsal cinsiyet rolünü öne sürmekte; gelir getirici bir işte çalışmanın kadının görevleri arasında olmadığına inanmaktadırlar. İşçilerin bu düşünceye sahip olmalarına rağmen, mevsimlik tarım işçiliğinde çalışanların yarısından fazlasının kadın olması, ekonomi ile gelenekler veya düşünceler ile eylemler arasındaki çelişkiyi ortaya koymaktadır.

İşçilerin toplumsal baskı hakkındaki fikirleri

Kadınların %47,2'si (103 kişi) memleketlerinden çıkınca kendilerini daha rahat hissettiklerini ve üzerlerindeki toplumsal baskının azaldığını belirtmiştir. Erkeklerde bu oran daha az olup %35,8'dir (58 kişi). İlgili değişkenlerle yapılan Ki - kare testi sonucunda cinsiyet ile memleketleri dışında toplumsal baskı açısından rahat hissetme arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p=0,00<0,05$; Tablo 14).

Tablo 14. Cinsiyete göre toplumsal baskı algısının farklılığı Ki-Kare Testi

Ki – Kare Testi			
	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi (2-Yönlü)
Pearson Chi-Square	15,412 ^a	2	,000
Likelihood Ratio	15,328	2	,000
Linear-by-Linear Association	0,253	1	,0615
N of Valid Cases	380		

a. 0 hücrede (0%) beklenen değer 5'in altındadır. Beklenen minimum sayı 45,62.

Sahip olmak istenen meslekler

Esas geçim kaynaklarının mevsimlik tarım işçiliği olduğunu belirten işçiler imkânları olsa bu işi bırakmak istemektedir. Kadınların yaklaşık yarısı ev hanımlığı, üçte biri de devlet memurluğu yapmak isterken; erkeklerin %61,1'i ticaret, dörtte biri de çiftçilik yapmak istemektedir. İlgili değişkenlerle yapılan Ki – kare testi sonucunda (Tablo 15) cinsiyet ile sahip olmak istenen meslek arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p=0,00<0,05$).

Tablo 15. Cinsiyete göre yapılmak istenen meslek farklılığı Ki-Kare Testi

Ki – Kare Testi			
	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi (2-Yönlü)
Pearson Chi-Square	206,270 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	250,308	4	,000
Linear-by-Linear Association	18,615	1	,000
N of Valid Cases	380		

a. 2 hücrede (20,0%) beklenen değer 5'in altındadır. Beklenen minimum sayı 1,28.

Çocuk İşçiler

Çocuk terimi, “bir toplumda yetişkinlerle aynı ölçüde tam bir ekonomik ve hukuksal statü kazanamamış birisi” anlamında kullanılabilir (Marshall, 1999). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. Maddesine göre 18 yaşın altındaki her birey çocuktur. Toplumla göre çocuk ise henüz sosyal veya ekonomik bir sorumluluğu üzerine alacak düzeye gelmemiş, birilerine bağımlı olarak yaşayan bireydir (Ağcabay, 2012). Araştırma alanında 18 yaşın altında toplam 288 (174 kız, 114 erkek) çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların %85,7'si (247 kişi) eğitim çağındadır. Eğitim çağında olan çocukların 154'ü kız, 93'ü ise erkek çocuğudur.

İşçilerin %95,4'ü (362 kişi) okula kayıtlı çocukların okula devam edemediklerini belirtmişlerdir. İşçiler çocukların eğitime devam etmemelerinin esas nedenini, çocuklarının çalışmaları olarak görmektedir. İşçilerin %87,4'ü (332 kişi) çocuklarının işçi olarak çalıştıkları ve çalışan aile büyüklerine yardım ettikleri için okula gidemediklerini belirtmiştir. Bunu, okulun çok uzak olması (%9,8; 37 kişi) ve çocukların okula gitmek istememesi takip etmektedir (%2,8; 11 kişi).

Araştırma alanında görüşülen kadın işçilerin %22,2'si (55 kişi) kız çocuklarının okumasına gerek olmadığını, %16,5'i ise (36 kişi) okur-yazar olmalarının yeterli olacağını düşünürken; erkek işçilerin %30,2'si (49 kişi) kız çocuklarının okumasına gerek olmadığını, %12,3'ü de okur-yazar olmalarının yeterli olacağını düşünmektedir. Kız

çocukları için çoğunlukla okumalarına gerek olmadığını düşünen işçiler, erkek çocukları için yoğun olarak lise ve üzerinde eğitim istemektedir (%72,6'si; 276 kişi).

Çocuklarla yapılan görüşmelerde, çocukların eğitim sisteminden koptuğu, çalışmak için geldikleri yerlerdeki okullara gitmek istemedikleri, zaten okuldaki öğretmen ve öğrencilerin de kendilerini istemedikleri fikrine sahip oldukları görülmüştür. Çocukların eğitim süresince çalışmaları ve ailelerine yardım etmeleri nedeniyle her geçen gün eğitim sisteminden uzaklaştıkları söylenebilir. Nitekim 18 yaşın altında olan 217 çocuk işçinin yarısından fazlası (%54,4) yaşamının değişmesi için "paraya" ihtiyacı olduğunu belirtirken; yaşamının eğitimle değişeceğini düşünen çocuk işçilerin oranı ise %29,5'dir.

Kadın işçiler kendileri için istedikleri mesleği, kız çocukları içinde istemektedir. Ama erkek işçilere nazaran kadın işçilerin bir kısmı kızlarının devlet memuru olarak da çalışabileceklerini belirtmişlerdir. Erkeklerin büyük çoğunluğu kızlarının ücretli bir işte çalışmalarına karşı çıkmakta ve kızlarının ev hanımı olmalarını istemektedir. Ancak memleketlerinden uzakta çadır alanlarında mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmalarında sakınca görmemektedirler.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği; mahalli- yöre içi ve gezici- yöre dışı olmak üzere iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber Türkiye'de gerek mahalli gerekse gezici mevsimlik tarım işçisi sayıları hakkında, tarım sektöründe istihdam düzeyinin yoğun olarak kayıt dışı nitelik taşıması dolayısıyla, net rakamlar bulunmamaktadır. Ancak literatür taraması sonucunda mevsimlik tarım işçisi sayılarının bir milyonu aştığı ve bunun tamamına yakınının gezici mevsimlik tarım işçilerinden oluştuğu tahmin edilmektedir.

Gezici mevsimlik tarım işçiliğini ortaya çıkaran temel faktör ekonomik koşullar yani yoksulluk odaklı olmakla beraber, nüfus artış hızının yüksekliği, topraksızlık, bölgelerarası gelişmişlik farklılığı ve bu farklılığın yarattığı gelir dağılımındaki adaletsizlik, kadınların memleketlerinde sürekli işlerde çalıştırılmak istenmemesi, Doğu ve Güneydoğu'da feodal yapının yarattığı baskı, terör gibi sosyolojik odaklı nedenler de olabilmektedir. Gerek ekonomik gerekse sosyolojik nedenlerle her yıl yüz binlerce kişi tüm aile fertleri ile beraber, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu illere veya bölgelere tarım işçiliği yapmak amacı ile göç etmektedirler.

Göç ile çalışılacak yerlere gelen bireyler, aile fertleri ile beraber genellikle çadırlarda kalmaktadırlar. Tarımsal faaliyetler süresince çadırlarda kalan aile bireylerinin neredeyse tamamı çalışmaktadır (çalışamayacak yaşta olan çocuklar ve bu çocuklara bakmakla yükümlü yaşlılar hariç). Araştırma alanında göze çarpan en önemli bulgulardan bir tanesi "kadın ve çocuk işçiliği" olgusudur. İşçilerin %57,3'ü (218 kişi) kadın olup yine %57,1'i (217 kişi) 18 yaşın altındadır. 18 yaşın altında olan işçilerin ise %69,5'i (151 kişi) kadın işçidir.

İşçilerin yarısı (%54,3; 206 kişi) Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinden gelmekte olup, gelinen diğer iller; Hatay, Şırnak, Gaziantep, Kahramanmaraş, Mardin ve Adıyaman'dır. İşçilerin yoğun olarak geldiği illerde; feodal yapının etkisi, toplumsal yapı üzerinde halen güçlü olarak hissedilmektedir. Bu durum memleketlerinden uzaklaşmış olsalar bile; işçilerin aile içi ve diğer bireyler ile olan ilişkileri üzerinde de ciddi anlamda

etkilidir. Toplumsal yaşamın her alanında (evlilik, aile içi karar alma süreci, eğitim, ahlak, aile içi ve dışı ilişkiler vb.) feodal yapının etkisi altındaki kurallar, güçlü bir şekilde varlığını hissettirmektedir. Diğer taraftan bu kuralların ortadan kalkması ya da olumlu yönde değişime uğramasına karşı güçlü ve sağlam bir direnci bulunmaktadır. Bu yapı; kadının toplum içerisindeki rolünü ve konumunu da belirlemektedir. Kadınların toplumdaki en önemli görevleri aile fertlerinin bakımı ve ev işleri olarak görülmekte, kadınların sürekli gelir getirici bir işte çalışması istenilmemektedir. Ancak ilginç olan; kadının sürekli gelir getirici bir işte çalışması istenilmemesine rağmen, gezici mevsimlik tarım işçiliğinde kadın istihdamı oranının (%57,3) yüksek olmasıdır. Erkek işçiler kendi daimi yaşam yerlerinde ya da memleketlerinde kadının sürekli gelir getirici işlerde çalışmalarını istemez iken, memleketleri ya da daimi yaşam alanlarının dışına çıkınca kadınların geçici olarak çalışmalarında sakınca görmemektedirler. Yapılan odak grup görüşmelerinde kadınların sürekli gelir getirici bir işte çalışmasının, aile içerisindeki toplumsal rolleri zedeleyeceği (erkeğin haneye gelir getirme görevi, kadının aileye bakma görevi vb.) görüşü oldukça yaygındır. Bu nedenle kadınların sürekli gelir getirici bir işte çalışmalarına pek sıcak bakılmamaktadır.

Gezici mevsimlik tarım işçiliği olgusunu ortaya çıkaran etmenler temelde ekonomik nedenler olarak görülse de aslında demografik, coğrafi, sosyolojik, kültürel ve hatta tarihsel nedenler de bu olgunun ortaya çıkışında etkilidir. Dolayısıyla sorunun ortaya çıkış nedenleri çok değişkene ve etmene bağlı olduğundan, çözümüne yönelik yaklaşımların da çok yönlü ve eşgüdümlü politikalar aracılığıyla olması gerekmektedir.

Öncelikli olarak gezici mevsimlik tarım işçiliğinde istihdam edilen bireylerin kayıt altına alınması gerekmektedir. İşin niteliği, çalışanların küçük yaşta olması, kayıt altına alınmanın beraberinde getireceği sorumluluk ve yaptırımlar gibi nedenlerle hem işçiler hem de bu işçileri istihdam eden elci veya işletme sahipleri, işçileri kayıt altına almaktan kaçınmaktadırlar. Çalışanların çoğunluğunun çocuk olması sosyal açıdan toplumsal sorunların ortaya çıkmasını ya da olumsuz etkilerinin şiddetini arttırıcı bir durumdur. Çalışan çocukların eğitim sisteminden ve dolayısıyla normal yaşamdan uzaklaşması; sosyal dışlanmışlık, toplumsal nefret ve duyarsızlık olgularının ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu durumun önlenmesi için çocukların eğitimlerine devam edebilme koşulları ve imkanları sağlanmalı, toplumla ve normal yaşamla bağlarının kopmasının engellenmesi gerekmektedir. Özellikle kız çocuklarının eğitim sistemine ve normal yaşam sürecine dahil edilmesi, umut edilen olumlu toplumsal yapı değişimi açısından oldukça önemlidir. Gezici mevsimlik tarım işçiliğini ortaya çıkaran en önemli etmenlerden bir tanesi yoksulluk olduğu için çalışmak amacıyla göçle gelen bireylerin geldikleri memlekette kalmaları ve refah seviyelerinin arttırılması sağlanmalıdır. Bunun için istihdam, yatırım ve sosyal destek projelerinin yerinde ve uygun hedef kitlelerine yönelik uygulanması gerekmektedir. Ancak bu şekilde gezici mevsimlik tarım işçi sayısının artışı engellenebilecek, bu artışın ortaya çıkarabileceği ekonomik, sosyal ve kentsel sorunların önüne geçilebilecektir. Ayrıca çok küçük yaşlarda gezici mevsimlik tarım işçiliğine başlayan çocuklarda, sosyal dışlanmışlık ve toplumsal nefret duygularının yaşanma potansiyeli de asgari düzeye indirilecektir.

KAYNAKÇA

- Ağcabay, M. 2012. *Türkiye’de Çocuk İşçiliği*. http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv_/73-33/661-turkiyede-cocuk-isciligi.html adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 05.03.2015).
- Akbıyık, N. (2011). Malatya’da çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve ekonomik sorunlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 132-154.
- Anonymous. (2015). *What is Gender Analysis?* <http://www.gdrc.org/gender/framework/what-is.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 15.04.2015).
- Benek, S. & Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarına ilişkin bir araştırma: Hilvan ilçesi (Şanlıurfa) örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bil. Dergisi*, 10 (2), 653-676.
- Çetinkaya, Ö. (2008). Farm labor intermediaries in seasonal agricultural work in Adana-Çukurova. *Unpublished Master Thesis*. Middle East Technical University, Ankara.
- ÇSGB (2010). *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*. Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını.
- Çınar, S. (2014). *A brief evaluation of seasonal agricultural workers in Turkey*. <https://tr.boell.org/de/2014/06/16/brief-evaluation-seasonal-agricultural-workers-turkey> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 01.02.2017).
- Davran, M. K. & TOK, N. (2011). Adana ilinde erkenci patates üreten tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik yapısı ve toplumsal cinsiyet yapılanması. Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Davran, M. K. & Sevinç, M. R. (2013). Şanlıurfa köylerinde yaşlılık, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet. *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi*. 02-05 Ekim 2013. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. Muğla. ss. 403-416.
- Diaz-Diego, J., Antonio, J. & Dominguez, M. (2012). Poor hands in far lands: Senegalese seasonal workers in the strawberry fields of the huelva province (South-Western Spain). *Annals of The University of Oradea, Geography Series/Analele Universitatii Din Oradea, Seria Geografie*, 22 (1), 89-111.
- EĞİTİMSEN (2007). *Mevsimlik tarım işçiliği nedeni ile eğitimine ara veren ilköğretim öğrencileri araştırması*. http://www.egitimsen.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=16142#.VFDgNTSsXlg adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.05.2015).
- Emiroğlu, K., Danışoğlu, B. & Berberoğlu, B. (2007). *Ekonomi sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- FAO of the United Nations, Rome, Italy. (2011). *The role of women in agriculture. ESA Working Paper No:11*. www.fao.org/economic/esa adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 29.09.2016).
- FES. (2012). *Tarımda mevsimlik işçi göçü Türkiye durum özeti* <http://www.festr.org/pages/tuerkce/yayinlarimiz/duenyadan.php> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 27.02.2017).

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2017). *Gap ve tarım*. <http://www.gap.gov.tr/tarim-sayfa-15.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 22.01.2018).

Geçgin, E. (2009). Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin sosyolojik analizi: Ankara Polatlı örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güreşçi, E. (2007). Kırsal göçün nedenleri ve tarıma etkileri üzerine bir araştırma: Erzurum ili İspir ilçesi Kırık bucağı örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Gülçubuk, B. (2010). Child labor under the worst conditions: child laborers in cotton production in Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, 5 (12), 1388-1393.

ILO, (2018). *Employment by sector*. <https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm> (Erişim Tarihi: 24.09.2018).

Kaleci, H. (2007). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyolojik analizi: Eskişehir örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Kalkınma Atölyesi, (2013). *Mevsimlik tarım göçünden etkilenen 6–14 yaş grubu çocuklar için temel araştırma (fındık, şeker pancarı ve pamuk hasadı ile örtü altı alçak tünel sebze yetiştiriciliği)*. Ankara: Altan Matbaası.

Kasımoğlu, E. (2006). Tarımda çalışan kadınların sorunları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dicle Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Kongar, E. (2011). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mclaughlin, J. (2010). Classifying the “Ideal Migrant Worker: Mexican and Jamaican Transnational Farm workers in Canada. *Focaal - Journal of Global and Historical Anthropology*, (57), 79–94.

MEB. (2011). *Mevsimlik gezici tarım işçisi çocuklarının eğitimleri*. https://www.memurlar.net/common/news/documents/194503/gezici_mevsimlik_tarim_iscileri_cocuklari_ile_ilgili_g_enelge.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 30.11.2016).

Nazneen, S. (2010). *Rural livelihoodsand gender, Asia-Pacific human development report background paper series*. <http://hdr.undp.org/sites/default/files/rhdr-2010-asiapacific.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 12.05.2016).

Oskay, Ü. & Şen, H. (2012). Sosyolojiye Giriş. M. Tuna (Edt.). *Çağdaş Sosyoloji Teorileri Yapısal İşlevselci Sembolik Etkileşimci ve Çatışmacı Teoriler içinde* (s. 49-66). Ankara: Detay Yayıncılık.

Özbekmezci, Ş. & Sahil S. (2004). Çukurova yöresindeki mevsimlik tarım işçilerinin yerleşim dokuları ve yaşam üniteleri. *Gazi.Ü. Müh.Mim. Fakültesi Dergisi*, 19 (4), 375 - 391.

Pelek, D. (2010). Seasonal migrant workers in agriculture: the cases of Ordu and Polatlı. *Unpublished Master Thesi*, Boğaziçi University, İstanbul.

- Sankır, H. (2010). *Toplumsal cinsiyet rollerinin anlamlandırılış biçiminin kadın sanatçı kimliğinin oluşum sürecine etkileri*. http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/hasan_sankir_1_1010.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 02.03.2015).
- Sevinç, G. & Sevinç, M.R. (2012). Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ilköğretim çağındaki çocuklarının eğitim sorunları. *Türkiye X. Tarım Ekonomisi Kongresi*. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi. 5-7 Eylül 2012. Konya. ss. 1122-1128.
- Sevinç, M. R. & Davran, M. K. (2017). *Adana ilinde mevsimlik tarım işçiliğinin sosyo-ekonomik yapısı ve geleceği*. Ankara: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayınları.
- Şahinli, M.A. & Şahbaz, N. (2013). Tarımda kadın istihdamı: sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılık durumu. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (25), 85-103.
- Şimşek, Z. & Koruk, İ. (2009). Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri; mevsimlik göçebe tarım işçiliği. *Çalışma Ortamı Dergisi*, (101), 7-9.
- Şimşek, Z. (2012). *Mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarının belirlenmesi araştırması*. Ankara: Damla Matbaacılık.
- Tezcan, M. (2012). *Sosyolojiye giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- TÜİK. (2015a). *Toplumsal yapı ve cinsiyet*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 14.07.2016).
- TÜİK. (2015b). *Tarımsal işletme işgücü ücret yapısı, 2015*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21722> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 11.12.2016).
- TÜİK. (2017). *İstihdam edilenlerin yıllara göre iktisadi faaliyet kolları*. http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2263 adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 13.03.2016).
- TURK-IS. (2016). *Açlık ve yoksulluk sınırı*. <http://www.turkis.org.tr/ARALIK-2016-ACLİK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d1338> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 13.03.2017).
- Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. & Kılıç, M. (2002). *Türkiye’de gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları ve sorunları*. <http://docplayer.biz.tr/6676522-Turkiye-de-gezici-ve-gecici-kadin-tarim-iscilerinin-calisma-ve-yasam-kosullari-ve-sorunlari.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.01.2015).
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. 2014. *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- World Bank, (WB). (2007). *Gender issues in agricultural labor, module 8*. www.worldbank.org/.../Resources/Module8.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 14.04.2017).